

Naishistoriaa suurpolitiikan näyttämöllä: Anna Jagellonica ja 1500-luvun Puola-Liettua

Miia Ijäs: *Varjoista valtaistuimelle. Anna Jagellonica ja Itämeren valtapiiri 1500-luvulla.* Helsinki: Gaudeamus, 2016. 308 s. ISBN: 978-952-495-400-6.

Filosofian tohtori Miia Ijäksen teos *Varjoista valtaistuimelle: Anna Jagellonica ja Itämeren valtapiiri 1500-luvulla* (Gaudeamus, 2015) on saanut kiitettävästi huomiota ilmestymisensä jälkeen ja suoriutunut myös UKK-palkintoehdokkaaksi. Suomenkielistä kirjallisuutta Puolan historiasta on Yleisesti ottaen julkaistu vähän, ja Puolan varhaismodernista historiasta vielä tätäkin vähemmän, joten teoksen ilmestymistä ja sen herättämää mielenkiintoa voi pitää kaikin puolin myönteisenä asiana. Gaudeamus-kustantamolta teoksen julkaisu onkin ennakkoluuloton ja mainio aluevaltaus.

Kuten kirjan nimestä voi arvata, teos lähestyy Puolan ja Itämeren historiaa Anna Jagellonican elämäntarinan kautta. Puola-Liettuan kuningas Sigismund Vanhan ja tämän energisen italialaisen puolison Bona Sforzan tyttärenä syntynyt Anna eli enemmän osan elämästään dynastisten aviosuunnitelmien kohteena, aikana jolloin Jagellojen hallitsijahuoneen saaga oli jo saavuttanut iltaruskonsa. Varttuneemmat suomalaiset muistavat historian oppitunneilta Annan nuoremman sisaren Katarina Jagellonican tarinan Juhana-herttuan puolisona, Turun renessanssihovin ruhtinattarena ja Ruotsin kuningattarena. Vanhempana sisarena Anna omasi äitinsä tyttärenä yhtäläiset valtiolliset kyvyt, jotka pääsivät oikeuksiinsa hänen noustuaan Puola-Liettuan kuningattareksi ja kanssahallitsijaksi Transilvanian voivodi Stefan Batoryn puolisona. Pitkään vain poliittisten suunnitelmien kohteena olleen Anna Jagellonican toiminta jätti lopulta historiaan todennäköisesti pysyvemmän jäljen kuin hänen nuoremman sisarensa romanttinen välivaihe Ruotsin valtakunnassa.

Kirjan kantava kontrasti muotoutuu naimattoman mahtinaisen hiljaista ja eristäytyvää, mutta samalla myös tavallaan rikasta elämää viettäneen Annan tarinan heijastamisesta oman aikansa poliittista kuohuntaa vasten. Hengenelämä ja hartaudenharjoituksille omistautunut Anna näyttäytyy teoksessa uinuvana valtiattarena ja piilevänä voimatekijänä miehissä maailmassa, jonka kohtaloita säättävät vallanhimoiset kirkko-

ruhtinaat, korskeat soturiaateliset ja kauppahuoneiden taloudelliset intressit. Itämeren alueen ja itäisen Keski-Euroopan poliittinen historia varhaismodernina aikana on vaatimattomasti sanoen mutkikas aihealue, jota ei ole suomenkielisissä Yleisteoksissa järein usein tyhjentävästi käsitelty. Ijäksen teoksessa 1500-luvun monisäikeinen valtapiiittinen kamppailu muodostaa olennaisen kontekstin päähenkilön elämäntarinalle, ja kirja tarjoaakin perinpohjaisen läpivalaisun tästä historianvaiheesta. Aiheeseen aiemmin tutustumattomalle suomalaiselle lukijalle on kiitettävällä hartaudella väännetty rautalangasta suurpoliittinen draama, jonka taustajännitteinä ovat Puola-Liettuan aatelismagnaattien tasavaltainen idealismi, Jagello-dynastian kohtalonhetket, vaalikuninkuuden vakiintuminen ja monarkkien hallitsijanvalat, saksalaisen ritarikunnan haipumisen myötä purkautunut Liivinmaan kriisi sekä protestanttinen reformaatio ja katolinen vastareformaatio. Näyttämö vaihtelee Ukrainan aroilta Pietarinkirkkoon ja Masovian linnoista Ranskan Pärttylinyöhön, Turun renessanssihovia unohtamatta. Huomattavan järeällä viiteapparaatilla varustettu teos on jo tällaisenaan painavaa tekstiä ja sitä myöten todennäköisesti väkevin varhaisen uuden ajan Itämeren alueesta kirjoitettu suomenkielinen tietokirja.

Elämäkertana teos on kunnianhimoinen. Anna Jagellonican elämäntarinan alkupuoliskoa verhoaa katkonaisen lähdeaineiston ja varhaisen uuden ajan historian sankka usva, jonka läpäiseminen ei ole yksinkertainen tehtävä. Teoksen alku- ja keskivaiheilla on myös hetkiä, jolloin varsinaisen päähenkilön tarina tuntuu katoavan edellä mainitun itäisen Euroopan mutkikkaan valtapolitiikan pyörteisiin, ja kuninkaallisen naisen henkilöhistorian kuvausta odottavalta lukijalta vaaditaankin paikkaa paikoin kärsivällisyyttä. Tasapainottelu Yleisen historioteoksen ja elämäkerran välillä on ollut kirjoittajalle selvästi huomattava haaste. Luvuissa, joissa valokeila siirtyy vahvimmin päähenkilöön, on kuitenkin elämäkerrallista täyteläisyyttä, jossa yksilön perspektiivi pääsee täysimittaisesti oikeuksiinsa. Malliesimerkki on kirjan keskivaiheille sijoittuva voimakas kuvaus Anna Jagellonican elämästä orpona uskovaisena, jonka neitseellinen ja eristetty elämä suo tilaisuuden esitellä 1500-luvun suhtautumista seksuaalisuuteen sekä naiseuden

ja uskonnollisten kokemusten vuorovaikutusta.

Teoksen poliittista historiaa ja henkilöhistoriaa esittelevät juonen kaaret kietoutuvat lopulta onnistuneesti yhteen Anna Jagellonian nousesta Puola-Liettuan kuningattareksi vuonna 1576. Avioliitto kuninkaaksi valitun Batoryn kanssa, jesuiittaveljeskunnan saapuminen Puolaan, paavinistuimen tukea edellyttänyt kiista Annan napolilaisesta perintöomaisuudesta ja Katarinasisaren kanssa solmitun sovinnon merkitys Puolan ja Ruotsin taistelussa Moskovaa vastaan kytkytyvät eheäksi kertomukseksi, jossa kuningattaren yksityiselämä ja henkilökohtainen vakaumus ovat välittömässä vuorovaikutuksessa suurten historiallisten tapahtumien kanssa. Ikääntyvä renessanssikuningatar, joka oli koko elämänsä ajan joutunut tyytymään välikappaleen rooliin valtopoliittisissa avioliittokaavauissa, ehähti vielä ennen kuolemaansa ottaa itse aktiivisen toimijan roolin vallan näyttämöllä. Kirja tukee vakuuttavasti näkemystä Anna Jagellonian keskeisestä panoksesta sisarenpoikansa Sigismund III:n kuninkuuden varmistamisessa. Poliittinen siirto, johon Anna Jagellonian taholta liittyi myös henkilökohtainen lojaaluis perheyhteyttä ja dynastista jatkuvuutta kohtaan, kohotti Vaasa-suvun jäsenet Puola-Liettuan valtaistuimelle, kauaskantoisin seurauksin.

Varjoista valtaistuimelle on kokonaisuudessaan onnistunut ja ainutlaatuinen teos, jossa

henkilöhistoria yhdistyy kuvaukseen Itämeren alueen suurpolitiikasta uuden ajan alun murrosvaiheessa. Kirja on monipuolinen historiallinen läpileikkaus, jossa elämäkerran kautta luodaan katsaus lukuisiin eri aiheisiin: valtionmuodostukseen varhaismodernin ajan Euroopassa, kansainväliseen politiikkaan ja diplomatiaan sekä uskonnon ja valtopoliitiikan vuorovaikutukseen. Teoksen lähdeaineisto on vaikuttava, ja kirja ottaa sujuvasti kantaa myös aiempan historiankirjoitukseen haastaen sekä mies- että naishistorioitsijoiden sukupuolittuneet tavat hahmottaa mennyttä. Näiltä osin teos tarjoaa ajatuksen aihetta paitsi lukevalle Yleisölle, myös osaamisestaan varmoille ammattitutkijoille. Elämäkerrallinen narratiivi nousee kirjassa lopulta vaivattomalla tavalla kerronnan keskiöön henkilöhistorian ja poliittisen historian lankojen yhdistyessä. Samalla syntyy tasapainoinen kuva varhaismodernin arvomaailman ehdoilla toimineesta naisesta, joka enimmänsä osan elämästään vaikutti rooliinsa alistuneelta statitilta, mutta omasi kasvatuksensa puolesta vallankäyttäjän kyvyt, joita hän lopulta myös tilaisuuden tullen käytti. Tästä perspektiivistä Anna Jagellonian tarina lunastaa tietokirjalle ja elämäkerralle asetetut vaatimukset, ja on paitsi lukemisen arvoinen, myös ansainnut palkintoehdokkuutensa.

Jussi Jalonen